

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Соціально-гуманітарний факультет
Кафедра психології та соціальної роботи ЗУНУ

КУЗЬ Олеся Іванівна

**Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з сім'ями
підлітків внутрішньо переміщених осіб / Training of future social workers to
work with families of teenagers of internally displaced persons**

спеціальність: 231 – Соціальна робота
освітньо-професійна програма – Соціальна робота
Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи СР-41
Кузь Олеся Іванівна

_____

підпис

Науковий керівник:
к.пед.н., доцент Яценко Е. М.

_____

підпис

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«__» _____ 20__ р.
Завідувач кафедри

_____

підпис

Тернопіль – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ ІЗ СІМ'ЯМИ ПІДЛІТКІВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ	5
1.1. Сутнісний зміст основних понять дослідження	5
Висновки до розділу 1	14
РОЗДІЛ 2 ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ ІЗ СІМ'ЯМИ ПІДЛІТКІВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	15
2.1. Загальна характеристика етапів, методів та методик професійної діяльності соціального педагога з внутрішньо переміщеними особами та їх сім'ями в сучасному соціальному контексті	15
2.2. Створення моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників для ефективної роботи з сім'ями підлітків вимушених переселенців	200
Висновки до розділу 2	255
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ ІЗ СІМ'ЯМИ ПІДЛІТКІВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	266
3.1. Впровадження психотренінгових технологій як складової професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.....	266
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	33
ВИКОРИСТАНІ ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА	366

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з сім'ями підлітків внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є актуальним завданням у сучасному соціальному контексті. Внутрішнє переміщення осіб, спричинене конфліктами, природними катастрофами, політичними чи економічними причинами, є складною проблемою, яка потребує комплексного підходу до реабілітації та підтримки постраждалих. Серед цих вразливих груп особливою увагою заслуговують сім'ї з підлітками, які, поряд з власними труднощами адаптації, також мають потреби своїх дітей.

У зв'язку з цим, розробка моделі підготовки майбутніх соціальних працівників, спрямованої на роботу з сім'ями підлітків ВПО, є актуальною та перспективною задачею, що вимагає системного підходу та інтеграції передового досвіду. В даному контексті важливо розробити комплексну програму, що охоплюватиме теоретичні знання, практичні навички та етичні принципи професійної діяльності. Така модель має стати основою для формування висококваліфікованого корпусу соціальних працівників, здатних відповідати на виклики і потреби сучасного соціуму.

Стан наукової розробки теми. Дослідженню проблеми соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами, які постраждали внаслідок воєнних дій велику увагу приділили такі вітчизняні вчені, як: І. О. Григоренко, Н. М. Савельєва, Л. А. Мельник та Н. І. Рудкевич, Т. Ф. Алексеєнко, В. Маслова та ін. Проте актуальним залишається саме питання професійної підготовки соціальних працівників до співпраці із цією категорією населення.

Мета дослідження: Створення комплексної моделі спрямованої на підготовку фахівців з високим рівнем компетентності та емпатії, які здатні ефективно працювати з сім'ями підлітків внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

Завдання наукового пошуку:

1. Розглянути та проаналізувати поняття «соціальна робота», «соціальний працівник», «внутрішньо переміщена особа».

2. Описати загальні етапи, методи та методика професійної діяльності соціального педагога з внутрішньо переміщеними особами та їх сім'ями в сучасному соціальному контексті.

3. Розробити та обґрунтувати модель професійної підготовки майбутніх соціальних працівників для ефективної роботи з сім'ями підлітків вимушених переселенців.

4. Проаналізувати та запропонувати шляхи оптимізації процесу підготовки майбутніх соціальних працівників.

Об'єктом вивчення є підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з сім'ями підлітків внутрішньо переміщених осіб

Предмет дослідження становлять: теоретико-методологічні аспекти підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з сім'ями підлітків внутрішньо переміщених осіб, організація роботи та методи дослідження цього процесу, а також шляхи оптимізації підготовки фахівців у цій галузі

Методи дослідження. У роботі для розгляду та порівняння різних теоретичних підходів до підготовки майбутніх соціальних працівників використовувався метод аналізу та синтезу. Метод узагальнення використовувався для аналізу програм підготовки соціальних працівників з урахуванням їхньої практики в реальних умовах роботи. Метод моделювання для розробки моделі підготовки майбутніх соціальних працівників.

Наукова новизна роботи. Запропоновано розробку нової моделі підготовки майбутніх соціальних працівників, спрямованої на ефективну роботу з сім'ями підлітків ВПО. Визначено різні шляхи оптимізації процесу підготовки соціальних працівників до роботи з сім'ями підлітків ВПО, що включає в себе аналіз та вдосконалення методів навчання та практичної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть служити основою для розробки та вдосконалення освітніх програм з підготовки майбутніх соціальних працівників.

РОЗДІЛ 1

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ ІЗ СІМ'ЯМИ ПІДЛІТКІВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ

1.1. Сутнісний зміст основних понять дослідження

У світлі російсько-української війни, яка спричинила значну кількість внутрішньо переміщених осіб, актуальними проблемами сьогодення є їхній захист, соціальна підтримка та реінтеграція. Ця ситуація вимагає від соціальних працівників не лише знань інституційної та правової бази, але і високого рівня компетентності у психосоціальній роботі та спілкуванні з вразливими групами населення [1]. Більшість внутрішньо переміщених осіб, а особливо – підлітки, зазнали травм та стресу в контексті воєнного конфлікту та втрат, котрі ним спричинені. Тому сучасні реалії вимагають від соціальних працівників високого рівня професійної компетентності для надання ефективної допомоги та підтримки.

Професійна діяльність соціальних працівників розкривається через відповідні етапи, методи та методики роботи із внутрішньо переміщеними особами та їх сім'ями в сучасному соціальному контексті. Основною метою діяльності фахівців слугує забезпечення адекватної соціальної підтримки та захисту, підвищення адаптаційного життєстійкого потенціалу та ефективної роботи з сім'ями підлітків вимушених переселенців.

Компетентності соціального працівника розглядаються в контексті сучасних практик діяльності соціальних служб в Україні. Розглядаючи затребувані професійні навички соціальних працівників, С.Садрицька зауважує щодо збільшення уваги роботодавців до «soft skills», хоча вимоги до наявності диплому, досвіду роботи, мовних та комп'ютерних компетентностей лишаються незмінними [6]. Також науковиця визначає головні тенденції у зміні складу соціальних працівників, а саме: поява співробітників, що фізично

постраждали внаслідок бойових дій (загинули, зникли безвісти, отримали поранення); збільшення частки співробітників, що мігрувала за кордон або переїхала в межах країни; збільшення кількості працівників з обмеженими можливостями різного характеру[6].

Для майбутніх соціальних працівників найважливішим показником, що забезпечить ефективність їхньої роботи, є високий рівень професійної компетентності. На думку Н. Пов'якель, професійна компетентність – це інтегральна характеристика професіоналізму, що визначає рівень підготовленості та здатність особистості успішно виконувати професійні завдання та обов'язки [5].

Також у довіднику кваліфікаційних характеристик професій випускників закладів вищої освіти МОН України виокремлено двадцять навичок, якими повинен володіти фахівець у сфері соціальної роботи. Найважливішими вважають такі, як: а) виявлення та надання допомоги людям, що потребують різних видів підтримки (охоплюють соціальну, медичну, юридичну, психологічну, педагогічну, матеріальну та інші види допомоги); б) організація та надання піклування, опіки та догляду за особами, які перебувають у складних життєвих ситуаціях або потребують спеціалізованої підтримки; в) координація роботи державних установ, приватних підприємств, громадських організацій та благодійних фондів з метою надання соціальної допомоги та захисту сім'ям та особам, що знаходяться у складних життєвих обставинах; г) проведення психологічних та педагогічних консультацій, а також надання юридичних порад особам, які потребують підтримки та консультацій у різних сферах життя; забезпечення високого професійного рівня роботи соціальних працівників та спеціалістів у галузі соціальної роботи [2].

Так, майбутні соціальні працівники постають сьогодні перед новими викликами часу і завданнями. Це надання соціальної допомоги вимушеним переселенцям, сприяння їх інтеграції в нове соціальне середовище та спрощення процедур реєстрації, отримання житла, працевлаштування тощо. Робота включає низку напрямів: від детального вивчення сімей внутрішньо

переміщених осіб (включаючи аналіз їх поточного стану і потреб, оцінку можливостей та вплив зовнішніх факторів) до організації взаємодії з проблемними сім'ями, забезпечення підтримки дітей та сприяння вирішенню їх проблем, а також посередництво з іншими установами та стимулювання самоорганізації та саморозвитку.

Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами та їхніми сім'ями може відбуватися як через надання соціальних послуг, так і за допомогою реалізації соціальних та гуманітарних програм, які організовані міжнародними та українськими громадськими та благодійними організаціями. Науковиця Т. Семигіна окреслює зміст загальних програм (які спрямовані на всіх внутрішньо переміщених осіб) та специфічних, які орієнтовані на конкретні групи цієї категорії [7]. Відтак, загальними програмами вважає ініціативи, що стосуються забезпечення необхідних умов для життя (надання гуманітарної допомоги, створення побутових умов, підтримка у забезпеченні засобів для здоров'я тощо), подолання травматичного досвіду (консультування, програми реабілітації та відновлення, рекреаційні заходи), підтримка взаємодії в групах внутрішньо переміщених осіб та у приймаючих громадах (самодопомога, встановлення стосунків у громаді), а також розвиток та майбутні потреби (освітні програми, підтримка розвитку громад). А специфічні програми охоплюють навчальні та психосоціальні ініціативи для дітей, послуги для жінок, програми з відновлення зв'язків у родинах тощо [7].

Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з внутрішньо переміщеними особами та їх сім'ями в сучасному соціальному контексті потребує оновленої організації, впровадження методів, методик та технологій [3,4].

Н. Лук'янова зазначає, що «соціальна робота» розглядається в трьох основних значеннях: як практична професійна діяльність з надання допомоги та підтримки людям, які опинились у скрутних обставинах; як навчальна дисципліна в процесі професійної підготовки фахівців із соціальної допомоги та підтримки населення; як галузь наукових знань, що базується на сукупності

концепцій і теорій, досліджує принципи і закономірності, моделі і методи соціальної роботи, має свій об'єкт і предмет дослідження, систему наукових понять і категорій, а також сукупність методів дослідження [13, с. 152].

О. Гнатчук, К. Шестаков та С. Яремчук підкреслюють, що соціальна робота є важливим аспектом сучасного суспільства, оскільки вона сприяє вирішенню соціальних проблем і забезпечує повноцінне життя для кожної людини. Для успішної соціальної роботи важливі гуманітарні цінності, такі як доброта, милосердя, взаємоповага та толерантність. Однак, в умовах глобалізації та суспільства споживання, ці цінності можуть втратити своє значення. Проте для повної реалізації та розкриття потенціалу кожної людини необхідно вирішувати гуманітарні проблеми [5, с. 188-189].

Основними завданнями соціальної роботи з сім'ями внутрішньо переміщених осіб є: надання соціальної допомоги вимушеним переселенцям; сприяння інтеграції внутрішньо переміщених осіб у нове соціальне середовище; створення спрощених процедур для реєстрації, отримання житла, працевлаштування та відновлення бізнесу.

Особливими принципами соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами є: добровільність, своєчасність, повага, комплексність, персоналізація та активізація клієнта [10, с. 113].

Категорію «переміщених осіб» часто прирівнюють до категорії вимушених мігрантів, а термін «біженець» широко використовується як синонім переміщених осіб.

Біженці та внутрішньо переміщені особи (ВПО) є двома типами мігрантів, які були змушені залишити свої місця проживання через різні причини, зокрема військовий конфлікт в Україні. Різниця між ними полягає в тому, що ВПО не перетинають міжнародні кордони і залишаються під юрисдикцією своєї держави. Вони також не підпадають під систему міжнародного гуманітарного захисту, і інформацію про них можна отримати лише за згодою уряду [11, с. 45].

Однак, відповідно до Конвенції про статус біженців [8], до якої Україна приєдналася у 2002 році, використання терміну «біженець» щодо українських громадян є неправильним. Вона стосується виключно переселенців або внутрішньо переміщених осіб, що може призводити до плутанини між загальною категорією тих, хто покинув свої місця проживання, але не перетнув межі держави, і підгрупою юридично визначених біженців, які користуються міжнародним правовим захистом.

Згідно із Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» №1706-VII від 29.10.2022, внутрішньо переміщені особи – це громадяни України, особи без громадянства або іноземці, які законно проживають в Україні та були вимушено змушені покинути свої домівки або місця проживання, зазвичай з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, окупації, загального насильства, порушення прав людини, природних чи техногенних катастроф, і не перетинали міжнародні кордони України [19].

На практиці, внутрішньо переміщені особи – це особи, які відповідають критеріям вимушеного переселення, але, виїжджаючи зі свого місця постійного проживання, залишаються в межах своєї країни громадянства і можуть розраховувати на її захист. Особливість внутрішньо переміщених осіб полягає в тому, що, будучи громадянами своєї країни та залишаючись на її території, вони підпадають під виняткову юрисдикцію та захист своєї держави, навіть якщо сама країна не може забезпечити такий захист. Таким чином, надання допомоги таким особам з боку міжнародних органів може сприйматися як втручання у внутрішні справи держави.

Внутрішньо переміщених осіб слід розглядати як частину внутрішньої міграції, що виникає внаслідок непередбачуваних обставин, таких як природні катастрофи, воєнні конфлікти тощо. У зв'язку з реальним станом війни, Україна зіткнулася з проблемою вимушеної міграції. Оскільки подібні ситуації не мали відповідного відображення в минулій нормативно-правовій базі українського законодавства, виникла потреба у встановленні відповідних норм щодо цього явища. Серед багатьох проблем, які сьогодні вирішує Україна, вимушена

міграція є не тільки наслідком воєнного конфлікту, але також вказує на готовність українського суспільства реагувати на кризові ситуації [29, с. 142].

М. Логвинова наголошує на особливостях внутрішньо переміщених осіб в Україні, які відрізняють їх від інших мігрантів. Ці особливості включають примусове покидання місця попереднього проживання та переміщення в межах певних адміністративно-територіальних одиниць всередині країни. За висновками М. Логвинової та інших авторів, особливостями внутрішньо переміщених осіб в Україні є наступні аспекти: вони є фізичними особами; мають громадянство України; можуть не мати громадянства України, але перебувають і постійно проживають на території України на законних підставах; при зміні місця проживання не перетинають державний кордон України, а залишаються в Українській державі, дотримуючись чинного українського законодавства; вони змушені залишити своє місце проживання через надзвичайні ситуації; мають право на постійне місце проживання в Україні, потребують у правовому та соціальному захисті держави та збереженні всіх конституційних прав громадянина України [11, с. 48-49]

Ознаками внутрішньо переміщених осіб є наступні:

- вони є фізичними особами;
- вони мають громадянство України;
- хоча вони можуть не мати громадянства України, проте на законних підставах постійно проживають на території України;
- при зміні свого місця резиденції вони не перетинають кордон України;
- вони змушені залишити своє місце проживання через надзвичайний стан.

Згідно з дослідженнями науковців [2; 6; 12; 16; 23], існує ряд проблем, що є характерними для внутрішньо переміщених осіб:

1. Соціально-економічні проблеми:

- безробіття або відсутність можливості знайти роботу, яка забезпечує достатні засоби для існування та професійний розвиток;

- недостатність фінансових ресурсів для забезпечення базових потреб, оплати житла, харчування, одягу, медичних послуг та інших життєво важливих потреб.

2. Матеріально-побутові проблеми:

- наявність непридатного для тривалого проживання житла або життя в незадовільних умовах;

- недостатність необхідних засобів для забезпечення базових потреб, таких як одяг, їжа, засоби гігієни, медикаменти тощо;

- відсутність необхідної побутової техніки, електроніки, засобів зв'язку та інших сучасних зручностей;

- обмежена можливість для проведення дозвілля, відпочинку та особистісного розвитку через відсутність відповідних умов та ресурсів.

3. Особистісні аспекти:

- загроза фізичному здоров'ю, яка випливає з травм, стресу, недостатнього харчування та погіршених умов проживання, що супроводжують вимушене переселення;

- розрив соціальних зв'язків та порушення родинних зв'язків;

- негативний емоційний стан, спричинений втратами, стресом, психологічними травмами, невпевненістю у майбутньому та загальною нестабільністю;

- втрата власної ідентичності та суб'єктності, що проявляється у відчутті втрати сенсу життя та невірою у власні цінності;

- негативний психологічний клімат та конфлікти в родині;

- труднощі у встановленні стосунків з новим соціальним оточенням та адаптації до нових культурних умов;

- деструктивна поведінка, така як зловживання алкоголем, адиктивні практики та відмова від соціальної активності, включаючи випадки домашнього насильства.

4. Соціально-правові аспекти:

- порушення прав з боку органів влади, відмова в наданні статусу внутрішньо переміщених осіб, оформлення документів, отримання пільг, соціальної допомоги, адміністративних та соціальних послуг;
- недостатній доступ до необхідних об'єктів соціальної інфраструктури (транспорту, торгових закладів, установ, навчальних закладів, медичних установ, місць відпочинку і т. д.) або неможливість скористатися ними через фінансові обмеження, фізичний або психологічний стан, або комунікативні труднощі;
- негативне ставлення жителів приймаючих громад до внутрішньо переміщених осіб, що може призводити до стигматизації переселенців.

Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб в Україні здійснюється державними та комунальними установами, які надають соціальні послуги, неурядовими організаціями, такими як благодійні фонди та громадські організації, а також неформальними групами активістів і волонтерів. Починаючи з 2014 року, ці суб'єкти набули значного досвіду у наданні соціальних послуг та реалізації програм соціальної підтримки внутрішньо переміщеним особам та їхнім сім'ям.

Згідно з українським законодавством, внутрішньо переміщеним особам гарантується дотримання всіх їхніх прав і свобод, а також надаються соціальна допомога та пільги, за умови реєстрації за новим місцем проживання та отримання довідки про внутрішньо переміщену особу.

Зважаючи на описані особливості внутрішньо переміщених осіб та постраждалих від воєнних дій, важливими методами соціальної роботи є соціальна адаптація та соціальна реабілітація [24].

Л. В. Лохвицька розрізняє дві форми соціальної адаптації: активну та пасивну. У випадку активної адаптації людина демонструє бажання активно співпрацювати з оточуючим середовищем, впливати на його розвиток, подолати труднощі та перешкоди, покращувати суспільні процеси. З іншого боку, пасивна адаптація характеризується відсутністю прагнення до змін у навколишній дійсності, схильністю до конформізму та недостатнім

використанням власних біологічних, інтелектуальних та психологічних ресурсів для пристосування до соціального середовища [12, с. 112].

Ю. Песоцька стверджує, що хоча соціальна реабілітація та соціальна адаптація взаємопов'язані та взаємодоповнюються, вони мають відмінні цілі. Соціальна реабілітація спрямована на відновлення соціальних функцій внутрішньо переміщених осіб, тоді як соціальна адаптація спрямована на їхнє пристосування до нових умов [16, с. 92].

Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами та їхніми сім'ями може бути здійснена у формі надання соціальних послуг, або у формі реалізації соціальних та гуманітарних програм, які впроваджуються міжнародними та українськими громадськими та благодійними організаціями. Т. Семигіна та інші відзначають наявність загальних (призначених для всіх внутрішньо переміщених осіб) та специфічних (спрямованих на конкретні групи внутрішньо переміщених осіб) програм [25, с. 6-8].

Допомогу внутрішньо переміщеним особам надають такі установи та організації: Міністерство соціальної політики України, Міжнародна організація з міграції, Представництво Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) в Україні, представництво ЮНІСЕФ в Україні, Агенція ООН у справах біженців, Офіс ООН з координації гуманітарних питань, Міжнародна організація з міграції, всесвітня організація «Action Against Hunger», благодійний фонд «Карітас». Крім того, за ініціативою громадських організацій створено спільний проект «Ресурсний центр допомоги вимушеним переселенцям», який об'єднує більше 10 організацій, а також існують регіональні координаційні штаби допомоги [29, с. 142].

Так, Агенція ООН у справах біженців виконує ряд функцій для забезпечення біженців та переселенців. Вона забезпечує їхнім притулком, надає різноманітну допомогу, таку як фінансова, соціальна, правова, консультативна та медична. Крім того, проводиться навчання для фахівців, які працюють з внутрішньо переміщеними особами, і надається допомога у ремонті та відновленні житла та інші види підтримки [4].

Отже, завдання соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами та їх родинами включає надання соціальної підтримки та захисту, підвищення їхнього адаптаційного потенціалу та стимулювання активності, створення сприятливих умов для їхнього життя, утвердження довгострокових соціальних зв'язків, підтримку самоорганізації і саморозвитку, а також допомогу членам сімей у позитивній соціалізації.

Висновки до розділу 1

Узагальнюючи вищевикладене, варто зазначити, що терміни «соціальна робота» та «внутрішньо переміщені особи» можуть мати різні відтінки значень залежно від ситуації та контексту їх використання. Наприклад, під час військового конфлікту або природної катастрофи потреби та проблеми внутрішньо переміщених осіб можуть відрізнятися, і вони можуть потребувати різних видів соціальної підтримки та допомоги.

Більше того, поняття «соціальна робота» може охоплювати широкий спектр послуг і підтримки, таких як психологічна, юридична, медична, освітня та інші, які можуть бути необхідними для внутрішньо переміщених осіб в залежності від їхніх потреб та обставин.

Ефективні методи соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами передбачають інтеграцію гуманітарної допомоги, кризових втручань і програм, спрямованих на їхню соціальну адаптацію, інтеграцію та реінтеграцію, разом з наданням відповідних послуг і програм.

Отже, для успішної соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами важливо проводити аналіз і оцінку їхніх потреб і проблем в конкретному контексті, а також надавати необхідну підтримку і послуги відповідно до цієї ситуації.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ ІЗ СІМ'ЯМИ ПІДЛІТКІВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

2.1. Загальна характеристика етапів, методів та методик професійної діяльності соціального педагога з внутрішньо переміщеними особами та їх сім'ями в сучасному соціальному контексті

Соціально-педагогічна робота з сім'єю – це система взаємодії між соціальними органами держави, суспільством та сім'єю, спрямована на поліпшення матеріально-побутових умов життя сім'ї, розширення її можливостей у здійсненні прав і свобод, визначених міжнародними та державними документами. Метою такої роботи є забезпечення повноцінного фізичного, морального й духовного розвитку усіх членів сім'ї та їх залучення до трудового та суспільно-творчого процесів.

Під час внутрішнього переміщення осіб або сімей можна розглядати три етапи, на кожному з яких соціальна робота має свої завдання, надає відповідні соціальні послуги та впроваджує відповідні програми:

1. Етап переїзду та тимчасового облаштування (до 1 місяця).
2. Етап постійного облаштування на новому місці та адаптації до умов внутрішнього переселення (до 1 року).
3. Етап інтеграції в новому місці проживання (у приймаючій громаді) та/або реінтеграції після повернення до свого місця проживання (залежно від ситуації) [14, с. 50-51].

На початковому етапі соціальна робота спрямована на допомогу особам або сім'ям у збиранні необхідних речей, визначенні маршруту та транспорту для переміщення, забезпеченні їжею, речами та тимчасовим притулком або місцем проживання під час подорожі та по прибутті до нової громади. Також надається допомога у лікуванні, відновленні психічного та фізичного стану. На цьому етапі можуть бути корисними екстрені соціальні послуги,

консультування, інформування, надання притулку чи короткострокового проживання, натуральна допомога та гуманітарна допомога. Також важливо відразу по прибутті до нової громади розпочати процедуру отримання статусу внутрішньо переміщеної особи. Соціальний працівник, волонтер або інший фахівець, який супроводжує переміщену особу або сім'ю з дітьми, має мотивувати їх зареєструватися для усвідомлення та прийняття їхнього статусу, а також для отримання допомоги від державних та благодійних організацій, доступу до різних соціальних, психологічних та медичних послуг [22].

На другому етапі соціальна робота орієнтується на надання підтримки в отриманні статусу внутрішньо переміщеної особи (ВПО) та необхідних документів для забезпечення соціальної допомоги та послуг. Також вона спрямована на пошук постійного місця проживання та його облаштування, забезпечення необхідними ресурсами для життя, зайнятість відповідно до можливостей та потреб приймаючої громади, налагодження сталого способу життя та взаємодії зі спільнотою.

Основні завдання на цьому етапі включають забезпечення доступу до соціальної, медичної, освітньої та адміністративної інфраструктури, освоєння місцевої культури та навичок, збереження та відновлення родинних зв'язків, захист прав та подолання стигматизації.

На цьому етапі надаються різноманітні соціальні послуги, включаючи консультування, супровід під час працевлаштування, а також програми навчання, психологічної підтримки та створення груп самопомоги. Також проводяться адвокаційні кампанії та спеціалізовані програми для різних груп внутрішньо переміщених осіб.

На завершальному етапі внутрішнього переміщення, людина або сім'я повинні прийняти рішення щодо свого майбутнього місця проживання: чи залишитися в новій громаді, змінити тимчасове місце проживання або повернутися до попереднього. У залежності від цього рішення соціальна робота має різні завдання.

Якщо вони вирішують залишитися, соціальна робота спрямована на глибоку інтеграцію в приймаючу громаду, отримання необхідних статусів та встановлення стійких зв'язків з місцевою спільнотою. Це може включати побудову кар'єри, придбання власності, розвиток бізнесу та участь у соціальному та політичному житті громади.

У випадку, якщо вони вирішують повернутися, соціальна робота повинна допомогти їм у самовизначенні, розробці життєвих планів та оцінці перспектив. Це може включати консультування, посередництво, соціальну профілактику та підготовку до можливих проблем, що можуть виникнути при поверненні [24].

У будь-якому випадку, соціальна робота має надавати послуги, спрямовані на імпауермент та самоорганізацію, активізацію громад, використання моделей самокерованої соціальної роботи та кейс-менеджменту, які базуються на сильних сторонах отримувача.

Одним із ключових аспектів у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є надання різноманітних соціальних послуг, що охоплюють соціальну профілактику, соціальну реабілітацію, соціальний супровід та консультування.

Соціальна профілактика – це систематична, цілеспрямована та організована діяльність, спрямована на попередження можливих соціальних, психологічних, педагогічних, правових та інших проблем з метою досягнення позитивного результату. Робота з профілактики в сім'ї включає в себе реалізацію комплексу соціально-психологічних, медико-соціальних та правових заходів, спрямованих на усунення умов і причин виникнення проблем, а також систему заходів з профілактики негативних явищ у сімейному середовищі [17].

Розглядаючи соціальну профілактику як свідому та організовану діяльність, можна виокремити послідовні етапи її проведення:

1. Етап попередження, головним завданням якого є вжиття заходів, спрямованих на формування у людини соціально прийнятної системи цінностей, потреб і уявлень.

2. Етап запобігання, який націлено на своєчасне та ефективне вжиття заходів з метою уникнення ситуацій, що можуть призвести до ускладнення життєдіяльності суб'єкта.

3. Етап контролю, за допомогою якого застосовуються соціально прийнятні засоби для блокування форм діяльності та поведінки суб'єкта, що можуть мати негативні наслідки для нього, його оточення та суспільства в цілому [9, с. 88].

Профілактика вважається ключовим та майбутнім напрямком у сфері соціального захисту та підтримки населення.

Технологія соціального супроводу – це модель соціальної роботи, у якій соціальний працівник бере на себе не лише організаційні аспекти, але й забезпечує надання необхідних послуг клієнту, що можуть бути здійснені різними установами. Соціальний працівник діє як соціальний менеджер, організовуючи надання соціальної допомоги та координуючи цей процес між різними спеціалістами, установами та організаціями.

Соціальний супровід, як одна з форм соціальної роботи, ґрунтується на комплексному індивідуальному підході до вирішення проблем клієнта або його сім'ї. Цей процес включає надання різноманітних видів матеріальної та психологічної підтримки, соціальних послуг, консультування та захисту інтересів клієнта або його сім'ї в органах державної влади.

Однією з форм консультування є сімейне консультування, яке полягає у наданні соціальним працівником консультативної допомоги при виникненні проблем або конфліктів у взаєминах між дорослими і дітьми в сім'ї. Цей процес спрямований на покращення стану сім'ї та її благополуччя за допомогою співпраці як з психологом, так і з членами сім'ї через спільне спілкування.

Соціально-педагогічна реабілітація – це комплекс дій, спрямованих на відновлення порушених або втрачених соціальних зв'язків та відносин у індивіда і його сім'ї через погіршення стану здоров'я, стійкі розлади функцій організму, зміни статусу або умов життя (наприклад, смерть члена сім'ї, втрата

житла та інше). Метою цих заходів є відновлення сімейних функцій, формування у особистості позитивного ставлення до життя, праці та навчання.

Серед найбільш використовуваних методів соціальної діагностики, що застосовуються для оцінки стану сім'ї, можна відзначити наступні: проведення бесіди; здійснення інтерв'ю або опитування (клієнта та його соціального оточення, таких як родичі, сусіди, колеги згідно з дозволом клієнта), спостереження, аналіз різноманітних документів (як от історія хвороби, рішення суду, попередні записи спеціалістів та інші), використання екокарти, карти соціальної мережі, створення лінії часу та генограми [17, с. 10-11].

У залежності від мети та завдань на кожному етапі, у соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами можуть використовуватися різні стратегії втручання. Т. Семигіна та інші дослідники умовно розділили їх на дві категорії: короткострокові та довгострокові.

1. Короткострокові стратегії включають кризове втручання, аустріч-роботу та орієнтовану на завдання модель соціальної роботи. Ці стратегії спрямовані на швидке подолання проблем та нормалізацію стану отримувача.

2. Довгострокові стратегії, з іншого боку, спрямовані на успішну соціальну адаптацію та інтеграцію в приймаючій громаді, а також на підвищення конкурентоспроможності, розвиток сильних сторін та активізацію отримувача [26, с. 73].

Для збору інформації використовуються різноманітні методи, такі як бесіда, спостереження, опитування експертів, інтерв'ю, невербальний діагноз, аналіз документів, контент-аналіз та анкетування. У роботі з внутрішньо переміщеними особами важливо використовувати індивідуальні, сімейні та групові психологічні підходи.

У індивідуальній роботі використовуються різноманітні методи, включаючи психологічні, психотерапевтичні, психоаналітичні, соціометричні, вікової психології, медико-соціальні та консультаційні методи. Індивідуальні консультації дозволяють клієнту конфіденційно обговорити свої проблеми, тоді

як групова робота ґрунтується на взаємодопомозі або принципі "рівний-рівному".

У груповій роботі ефективно використовуються методики, такі як "група самостійного досвіду", "група взаємодопомоги", групова психотерапія та підтримка сусідської спільноти [14, с. 58-59].

Робота з внутрішньо переміщеними особами вимагає від соціальних працівників не лише фахових знань і вмінь, але й глибокого розуміння індивідуальних потреб кожної родини. Ефективна соціально-педагогічна робота може значно поліпшити якість життя внутрішньо переміщених осіб та допомогти їм успішно інтегруватися в суспільство.

2.2. Створення моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників для ефективної роботи з сім'ями підлітків вимушених переселенців

Проблема підготовки фахівців у сфері соціальної роботи та соціальної педагогіки у сучасній науці розглядається у двох ключових аспектах:

а) розвиток особистості, яка готується до виконання різних функцій, включаючи освітні, а також пов'язані з цим правові, виховні, консультативні, реабілітаційні та інші завдання;

б) формування фахівця у галузі освіти та соціальної сфери, який, крім основних професійних навичок соціального педагога, має і прикладні знання в сфері соціального та правового впливу як інструменти педагогічної діяльності.

Щодо вимог до підготовки фахівців у соціальній сфері, найкраще їх можна зрозуміти, оглядаючи Стандарти вищої освіти України (бакалавр/магістр) для галузі "23 Соціальна робота", затверджені 24 квітня 2019 року. Ці стандарти є основою для складання навчальних планів і робочих програм. У цих документах чітко визначені об'єкти вивчення, цілі та методики навчання, обладнання, навантаження, компетентності та інше. Перший

стандарт зазначає, що майбутні фахівці мають освоювати ситуації конкретних осіб, сімей та груп для швидкого розв'язання їх у професійній практиці. Методи навчання визначені коротко і без детальних пояснень (загальнонаукові, спеціалізовані, оцінювальні). До необхідних інструментів відносяться цифрові технології, інформаційні ресурси та програми [30; 31].

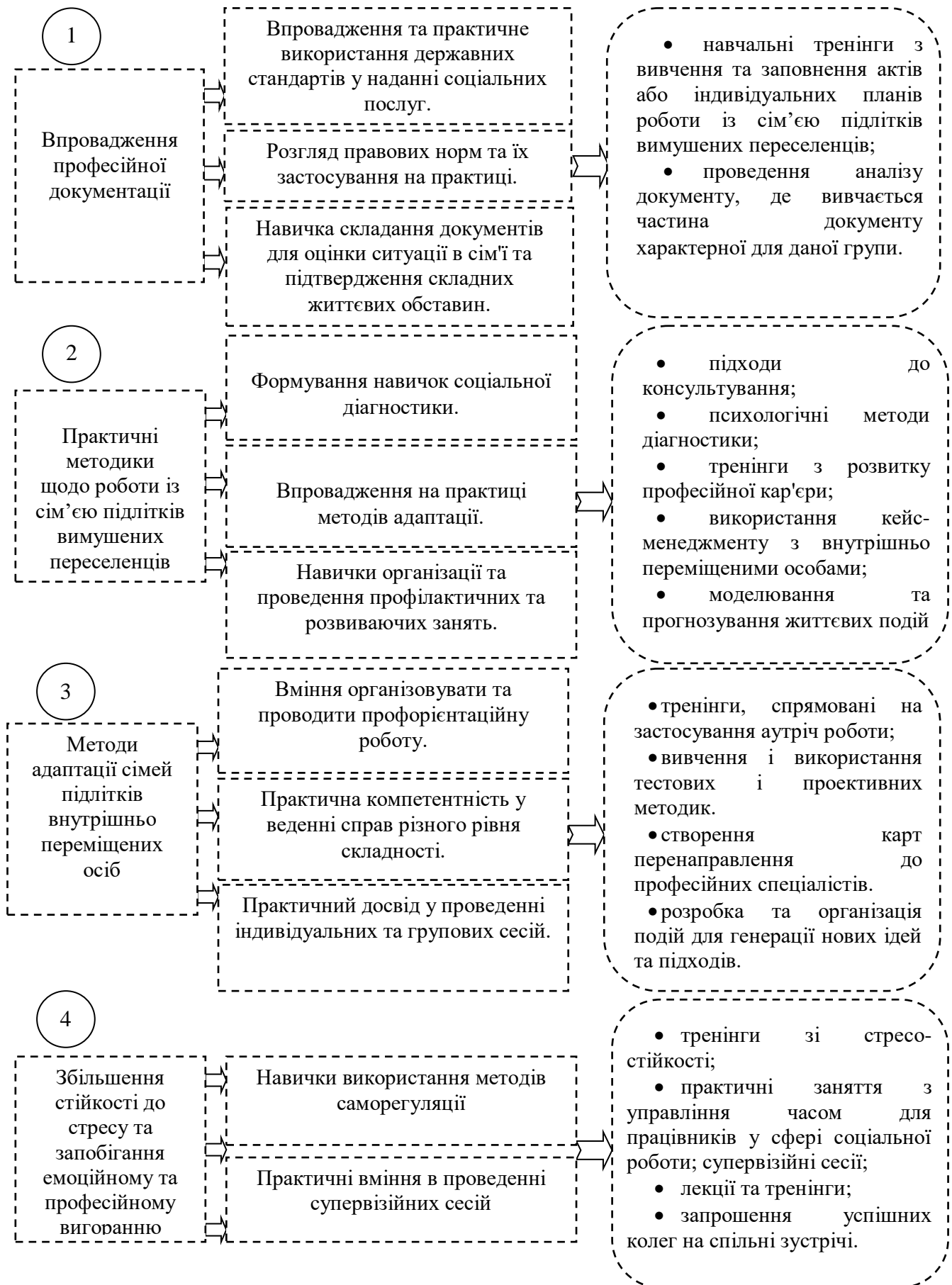
Ключовим принципом у практичній частині навчання соціальних працівників є принцип осмисленості та ініціативності, який авторка статті вважає визначальним, оскільки вибір професії та активна участь на всіх етапах професійної діяльності є надзвичайно важливими.

Широке використання методу моделювання у соціально-педагогічних дослідженнях дозволяє розробляти оптимальні структури для професійної підготовки фахівців. Наше дослідження спрямоване на створення моделі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з сім'ями підлітків, що пережили примусове переміщення. Це має на меті забезпечення цільової, спеціалізованої та узгодженої фахової підготовки майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи, а також надання технологічної схеми, зразка чи алгоритму для проведення педагогічного впливу на формування життєвої компетентності підлітків, які опинилися в цій ситуації [3, с. 23].

За думкою В. Маслової, кожна модель повинна відображати основні характеристики об'єкта вивчення, може бути розроблена на основі глибокого розуміння функцій та властивостей, які вона моделює, і виступати як аналогія, що сприяє переходу від теоретичних концепцій до їх перевірки у практичному соціально-педагогічному процесі [15, с. 155].

Розглянемо на рис. 2.1 розроблену схему-модель практичної підготовки майбутніх соціальних працівників при роботі із сім'ями підлітків вимушених переселенців. Успішне поєднання новаторських та традиційних методів дозволяє ефективно використовувати отримані практичні вміння у повсякденній професійній діяльності.

Ця модель базується на визначенні областей знань, які необхідно збагатити під час практичної підготовки соціальних працівників. Далі вона

Рис. 2.1. Модель практичної підготовки соціальних працівників щодо роботи із сім'єю підлітків внутрішньо переміщених осіб

Примітка. Складено автором

розглядає блок навичок, які розвиваються під час навчання згідно з цією моделлю. На останньому етапі наведено методи та форми навчання та практичної роботи, які можуть бути використані для практичної підготовки професійної компетентності соціального працівника, особливо в контексті роботи з сім'ями підлітків внутрішньо переміщених осіб.

Мета запропонованої моделі полягає у підготовці майбутніх соціальних працівників до сприяння розвитку життєвої компетентності підлітків, що проживають у сім'ях внутрішніх переміщених осіб.

Дана модель має у планах досягти наступних завдань:

- розвинути стійкі мотивації у майбутніх соціальних педагогів для підтримки молодого покоління у формуванні їхньої життєвої компетентності, соціалізації та здобуття корисного життєвого досвіду;
- створення сприятливих умов для розвитку та виявлення професійно важливих цінностей та особистісних якостей у майбутніх соціальних педагогів, щоб вони могли ефективно здійснювати соціально-педагогічну роботу у сім'ях підлітків вимушених переселенців;
- розвиток професійної компетентності майбутніх соціальних педагогів з питань формування життєвої компетентності підлітків у сім'ях вимушених переселенців.

Підготовка соціального працівника до впровадження у своїй практиці роботи професійної документації передбачає ознайомлення майбутнього фахівця з державними стандартами та нормативними документами, що регулюють цю сферу роботи. Також професійність працівника підтверджується знанням різноманітної документації, що використовується у сфері соціальної роботи, такою як клієнтські файли, звіти, плани і програми роботи. Соціальний працівник повинен вивчити стандартні форми документів, а також навчитися веденню реєстрів та звітності.

У процесі впровадження професійної документації, соціальний працівник також вивчає методики аналізу і використання інформації, зібраної у документах, для подальшого розвитку та вдосконалення своєї професійної

діяльності. Цей етап готує фахівця до ефективної роботи з клієнтами та забезпечує високий рівень якості соціальних послуг, що надаються.

Практичні методики щодо роботи із сім'єю підлітків вимушених переселенців представляють собою важливий етап у підготовці соціальних працівників до роботи з цією специфічною категорією клієнтів. Під час цього етапу майбутні фахівці здобувають практичні навички та інструменти, які допоможуть їм ефективно взаємодіяти з сім'ями підлітків, які стали вимушеними переселенцями. Це передбачає вивчення конкретних стратегій та підходів до взаємодії з сім'ями вимушених переселенців, які можуть включати в себе різноманітні методики та техніки, такі як культурно-чутливі підходи, родинні терапії, креативні методики розвитку та інші.

Під час навчання на цьому етапі соціальні працівники також навчаються адаптувати свої підходи до конкретних потреб та контекстуальних умов сімей вимушених переселенців. Вони отримують практичний досвід у використанні методів співпраці з іншими фахівцями та організаціями, що надають підтримку цій категорії клієнтів.

Під час навчання методам адаптації сімей підлітків внутрішньо переміщених осіб, соціальні працівники вивчають різноманітні стратегії та методи, спрямовані на полегшення переходу для цієї вразливої категорії сімей. Це може включати в себе психологічну підтримку для підлітків та їх батьків, надання консультацій з проблем адаптації, організацію психосоціальних заходів та розважальних програм для зменшення стресу та підвищення рівня комунікації в родині. Фахівці також навчаються співпрацювати з іншими професійними службами та громадськими організаціями для забезпечення комплексної підтримки сімей у період адаптації.

Також підвищення стійкості до стресу та запобігання емоційному та професійному вигоранню є важливим аспектом в професійній діяльності соціальних працівників. Ця складова включає в себе розвиток навичок та стратегій для ефективного керування стресом і підтримки власного емоційного благополуччя.

Висновки до розділу 2

В роботі з попередженням дисфункції в сім'ях внутрішньо переміщених осіб використовуються різні технології соціальної роботи. Серед них особливе значення мають соціальна профілактика та соціальна діагностика. На різних рівнях можуть здійснюватися заходи з профілактики виникнення негативних явищ в таких сім'ях: загальносоціальному рівні (загальна профілактика), спеціальному рівні (соціально-педагогічна профілактика) і індивідуальному рівні (індивідуальна профілактика). Основні стадії профілактики включають стадію попередження, стадію запобігання та стадію покарання.

Щодо діагностики, вона включає в себе різноманітні технології, такі як соціально-педагогічний моніторинг, соціальне інспектування, соціальний патронаж, соціальний супровід, соціальне обслуговування, соціальне консультування та соціально-педагогічна реабілітація.

Розроблено навчальну модель для професійної підготовки соціальних працівників щодо роботи із сім'єю підлітків внутрішньо переміщених осіб, яка базується на визначенні областей знань, які необхідно збагатити під час практичної підготовки соціальних працівників:

1. Впровадження професійної документації
2. Практичні методики щодо роботи із сім'єю підлітків вимушених переселенців
3. Методи адаптації сімей підлітків внутрішньо переміщених осіб
4. Збільшення стійкості до стресу та запобігання емоційному та професійному вигоранню

В практичній підготовці фахівців соціальної сфери застосовується проектний підхід, проблемно-орієнтоване навчання, модерація та фасилітація, як ефективні форми навчання.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ ІЗ СІМ'ЯМИ ПІДЛІТКІВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

3.1. Впровадження психотренінгових технологій як складової професійної підготовки майбутніх соціальних працівників

У дослідженнях вітчизняних науковців підкреслюється важливість використання різноманітних форм і методів навчання, таких як тренінги та робота в мікрогрупах, а також наголошується на необхідності впровадження спеціалізованих курсів.

Психотренінг розуміється як форма активного навчання, спрямована на передачу знань та розвиток відповідних умінь і навичок. Це метод створення умов для саморозкриття учасників та самостійного пошуку ними способів вирішення соціально-психологічних проблем. Психотренінг є одним із ефективних методів групової роботи, заснованим на активній участі самих учасників занять і наразі виступає одним із найефективніших способів передачі та засвоєння інформації.

Будь-який тренінг базується на взаємоактивному навчанні, дискусіях, «мозкових штурмах», рольових іграх, аналізі випадків тощо. В контексті професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, тренінг спрямований на те, щоб студенти набували систематизовані професійні знання, уміння та навички, які доповнюють їхній стихійно отриманий соціальний досвід і забезпечують більш успішне освоєння соціальних норм, установок, цінностей, ролей [9].

Мотивом участі у тренінгах для фахівців зазвичай є бажання самореалізації в професійній діяльності та особистому житті. Соціально-групова або корпоративна самореалізація особистості визначається її

приналежністю до стійких структурних одиниць, які виділяються в суспільстві за професійними, інституційними, конфесійними та іншими ознаками.

Робота тренінгової групи базується на кількох специфічних принципах:

- принцип активності — активність учасників тренінгу має особливий характер, оскільки вони залучаються до спеціально розроблених дій. активність зростає, коли учасники отримують установку на готовність включитися в будь-який момент;
- принцип досліджуваної (творчої) позиції — під час тренінгу учасники усвідомлюють, відкривають для себе ідеї, закономірності, вже відомі в психології, а також свої особисті ресурси, можливості та особливості;
- принцип об'єктивації (усвідомлення) поведінки — у процесі занять поведінка учасників переводиться з імпульсивного на об'єктивований рівень, що дозволяє здійснювати зміни за допомогою тренінгу. універсальним засобом об'єктивації поведінки є зворотний зв'язок;
- принцип партнерського (суб'єкт-суб'єктного) спілкування — це спілкування, в якому враховуються інтереси, почуття, емоції та переживання інших учасників взаємодії, визнається цінність особистості кожного учасника.

Завдання психотренінгових технологій у підготовці соціальних працівників:

- розвиток професійних компетенцій: забезпечення систематизованих знань, умінь та навичок, необхідних для професійної діяльності;
- соціальна адаптація: допомога в адаптації майбутніх соціальних працівників до специфіки їхньої професійної ролі;
- стресостійкість: формування навичок саморегуляції та стресостійкості, запобігання емоційному та професійному вигоранню;
- соціально-психологічна допомога: підготовка до ефективної роботи з різними соціальними групами, включаючи сім'ї підлітків внутрішньо переміщених осіб [28].

Порівняно з іншими методами навчання, тренінг має низку переваг: робота в групах, що допомагає подолати комунікативні бар'єри, стереотипи та налагодити процес взаєморозуміння [27].

Доцільно також зазначити основні моменти організації тренінгу:

1. Ідеальна величина групи — 15 осіб (10-15 осіб): при значному збільшенні чисельності затягуються всі справи, а при значному зменшенні не створюється належна атмосфера.

2. Бажано, щоб учасники були однорідними за віком, родом занять, соціальним статусом та освітою. Оптимальний статевий розподіл — 50/50.

3. Тривалість кожного заняття має бути 1,5-2 години (в умовах навчального процесу — 1 година 20 хвилин).

4. Оптимальна кількість тренерів — 2.

5. При плануванні заняття потрібно враховувати потребу групи у створенні атмосфери довіри та підбирати справи, які відображають динаміку групи.

6. Необхідно мати "запасні" справи — короткі й відповідні до теми. Вони потрібні у випадку, якщо група завершить основні справи раніше запланованого часу.

7. Тренінг має бути спланований так, щоб важливі справи забезпечували динаміку групи та їх необхідний баланс. Планування тренінгу залежить від аудиторії, але кожне заняття обов'язково повинно містити певні елементи [9].

До основних елементів соціально-психологічного тренінгу відносять:

1. Привітання.

2. Опитування самопочуття для створення атмосфери "тут і зараз", відображення емоційного та фізичного стану, вираження думок та очікувань щодо майбутнього заняття тощо.

3. Пропозиція теми заняття тренером, іноді формулювання її в результаті запитів, висловлених учасниками групи під час попереднього етапу. Тему може супроводжувати притча, що виконує роль епіграфу до роботи і спонукає до підсвідомого відгуку учасників.

4. Збір очікувань та побоювань учасників.
5. Ухвалення внутрішньогрупових правил роботи.
6. Вправа для емоційної розминки з метою створення внутрішньої свободи учасників.
7. Основна (робоча) частина, яка складається з вправ пасивного та рухливого характеру, завершуючись обговоренням і рефлексією.
8. Підведення підсумків заняття шляхом висловлення учасниками свого актуального стану, осмислення проробленої роботи, висловлення побажань та пропозицій ведучому.
9. Резюмування ведучого за потребою, часто у формі притчі.
10. Прощання, що має характер ритуальної дії і може мати різні форми проведення [17].

У процесі впровадження психотренінгових технологій як складової професійної підготовки майбутніх соціальних працівників можуть бути застосовані наступні компоненти тренінгів:

- a. Міні-лекції є одним із методів надання групі необхідної інформації з певних питань. Під час цих коротких лекцій тренер часто використовує плакати або малюнки з схемами, які полегшують запам'ятовування матеріалу. Ці наочні зображення залишаються видимими на стінах приміщення протягом усього тренінгу, нагадуючи учасникам про те, що вони вже почули. Тривалість міні-лекцій зазвичай становить 5-10 хвилин, після них важливо закріплювати отриману інформацію за допомогою подальших вправ, дискусій і т. д.
- b. Групова дискусія включає обговорення питань, що виникають у тренера або учасників групи.
- c. Метод мозкового штурму використовується для групового обговорення проблеми з метою знаходження рішення. Він є досить продуктивним, коли в ньому беруть участь 5-10 людей, а також присутня особа, яка фіксує всі ідеї та думки, що висловлюються під час обговорення. Учасників можуть розділити на підгрупи, кожній з яких призначається секретар, що відповідає за запис всіх висловлених думок і ідей [21].

d. Структуровані вправи надають можливість кожному учасникові досвідити на власній шкірі різні відчуття та освоїти нові навички у поведінці.

У структурованих вправах всі учасники виконують завдання, будучи розподіленими на пари або трійки. Тренер надає чітку інструкцію щодо дій кожного учасника, наприклад: "Учасники № 1 приймають будь-яку зручну для них позу. Учасники № 2 намагаються відтворити цю позу якнайточніше. "Спостерігачі" допомагають учасникові № 2, звертаючи його увагу на деталі позиції, які він може пропустити". Після виконання завдання учасники міняються ролями.

e. Рухові вправи необхідні під час тренінгів для підлітків, оскільки вони стимулюють увагу, підвищують рівень активності та довіри серед учасників і сприяють створенню природної атмосфери на тренінгу. Рухові вправи можна проводити у різних форматах: у парах (наприклад, "Сліпий і Поводир"); у формі кола з усіма учасниками групи ("Давимо – Висимо"); або з усією групою, яка випадково пересувається по приміщенню ("Броунівський рух"). Небажано, щоб лише кілька учасників виконували ці вправи, а решта лише спостерігали.

f. Малювання – це метод, який дозволяє усвідомити та відобразити підсвідоме ставлення учасників до заданої теми. Для цього потрібні аркуші паперу різного формату, кольорові олівці та крейди. Іноді можна також запропонувати учасникам створити акварельні малюнки, які мають більш загальний і емоційний характер [1].

g. Демонстрації – це часто необхідний елемент тренінгу, коли виникає потреба уявно показати якусь вправу. Вона може бути виконана або учасниками під керівництвом тренера, або тренером разом з кимось з учасників. Демонстрації особливо важливі, коли вправи складні і тренер хоче, щоб усі учасники зрозуміли їх та могли їх виконати.

h. Під час тренінгу, тестування відрізняється від звичайного психологічного тестування за рядом особливостей. Його головна мета полягає у перевірці актуального рівня знань і навичок учасників, стимулюванні мотивації до навчання та здійсненні висновків щодо ефективності тренінгу. Важливо, щоб

воно займало якомога менше часу та було достатньо цікавим для учасників тренінгу, сприяючи активному включенню й увазі аудиторії.

і. Ділова гра спрямована на вирішення реальних виробничих питань в ігровій формі. Під час ділової гри учасники не перебирають чужих ролей, а зберігають власні професійні обов'язки та знання, спрямовуючи свої зусилля на розв'язання реальних, а не уявних проблем [17].

ж. Рольові ігри – це різновид структурованих вправ, у яких учасники групи взаємодіють згідно із заданими ролями та обставинами. Вони можуть бути як відносно простими, розрахованими на парну взаємодію, так і такими, що охоплюють усю групу. Тренер на початку рольової гри чітко описує специфіку кожної ролі та вихідні обставини, обумовлює правила гри, допомагає учасникам дібрати "рольове ім'я". Під час гри він стежить за виконанням правил, інколи "підкидає" нові обставини та перешкоди, спостерігає за груповою динамікою.

к. Застосування інформації та результатів, здобутих під час тренінгу, в майбутній практиці часто відбувається через захист проєктів. Учасники, працюючи індивідуально або у групах, розробляють власні проєкти на основі отриманої на тренінгу інформації. У випадку, якщо передбачається, що учасники мають проводити аналогічні тренінги самостійно, їм рекомендується розробити власні програми тренінгу та описати специфіку їх проведення [15].

Шляхи оптимізації підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи із сім'ями підлітків внутрішньо переміщених осіб полягають у:

1. Інтеграції теоретичних і практичних знань (забезпеченні балансу між теоретичними знаннями та практичними навичками шляхом проведення симуляцій, рольових ігор та практичних занять, які моделюють реальні ситуації роботи з сім'ями внутрішньо переміщених осіб).

2. Впровадженні сучасних технологій навчання (використанні цифрових технологій та онлайн-платформ для створення інтерактивних навчальних матеріалів, віртуальних тренінгів та дистанційного консультування).

3. Розширенні практичної підготовки (збільшенні кількості годин практики в реальних умовах шляхом укладання угод з державними та громадськими організаціями, що займаються підтримкою внутрішньо переміщених осіб).

4. Підвищенні кваліфікації викладачів (організації тренінгів та семінарів для викладачів, спрямованих на підвищення їхніх компетенцій у сфері роботи з внутрішньо переміщеними особами та впровадженні новітніх методик навчання).

5. Міждисциплінарному підході (залученні фахівців з різних галузей (психології, медицини, права) для проведення лекцій та майстер-класів, що сприяє формуванню у майбутніх соціальних працівників комплексного розуміння проблематики внутрішньо переміщених осіб).

6. Розробці спеціалізованих курсів (введенні спеціалізованих навчальних курсів, спрямованих на глибоке вивчення особливостей роботи з підлітками внутрішньо переміщених осіб, включаючи питання адаптації, психосоціальної підтримки та профілактики кризових ситуацій).

7. Підтримці ментального здоров'я студентів (впровадження програм з розвитку стійкості до стресу та запобігання професійному вигоранню серед студентів шляхом організації тренінгів, супервізій та консультацій).

8. Розвитку партнерства та мережевої взаємодії (налагодженні співпраці з міжнародними організаціями та проектами, що надають підтримку внутрішньо переміщеним особам, для обміну досвідом та впровадженні кращих світових практик у навчальний процес).

9. Оцінці та коригуванні освітніх програм (постійному моніторингу та оцінці ефективності навчальних програм з метою їх коригування та вдосконалення відповідно до потреб сучасного соціального середовища та викликів, пов'язаних з внутрішньою міграцією).

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

У кваліфікаційній роботі розглянуто теоретичні та методологічні особливості підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи із сім'ями підлітків внутрішньо переміщених осіб та зроблено наступні висновки:

1. Соціальна робота – це професійна діяльність, що включає використання соціологічних, психологічних та педагогічних методів для вирішення індивідуальних та соціальних проблем. Соціальна робота з сім'єю підлітків внутрішньо переміщених осіб являє собою систему взаємодії соціальних органів держави, суспільства та самої сім'ї, спрямовану на покращення умов її життєдіяльності.

Внутрішньо переміщені особи – це ті, хто були змушені залишити свої місця проживання через збройний конфлікт, тимчасову окупацію, масове насильство, порушення прав людини або природні та техногенні катастрофи. Технологія соціальної роботи визначається як науково обґрунтована система послідовних і координованих прийомів, методів та дій, які використовуються соціальними службами та працівниками для досягнення цілей соціальної роботи.

2. У нашому дослідженні були розглянуті сім'ї підлітків внутрішньо переміщених осіб як соціальний феномен, і визначено їхні особливості. Встановлено, що такі сім'ї характеризуються проявами дисфункції. Зокрема, ці родини можуть бути визначені як проблемні, конфліктні, соціально неблагополучні, дезорганізовані, сім'ї з низьким рівнем матеріальних та житлових умов, поганими медико-санітарними умовами та неповні сім'ї.

Одним із важливих аспектів соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є надання широкого спектру соціальних послуг, включаючи соціальну профілактику, реабілітацію, супровід та консультування.

Серед основних методів соціальної діагностики, що використовуються для оцінки стану сім'ї, можна виділити наступні: проведення бесід; проведення інтерв'ю або опитувань (як з клієнтом, так і з його соціальним оточенням, таким

як родичі, сусіди, колеги, за згодою клієнта); спостереження; аналіз різноманітних документів (наприклад, історія хвороби, судові рішення, попередні записи фахівців тощо); застосування екокарти, карти соціальної мережі, створення лінії часу та генограми.

Працюючи в інтересах дитини, соціальний педагог прагне надати необхідну допомогу та підтримку сім'ї. Його обов'язки включають: встановлення контактів із сім'єю; виявлення проблем і труднощів, з якими стикається сім'я; заохочення участі сім'ї та її членів у спільній діяльності; надання посередницьких послуг для встановлення зв'язків із фахівцями, такими як психологи, соціальні працівники, лікарі, юристи, а також з представниками органів влади та громадськості.

3. Розроблено модель для професійної підготовки соціальних працівників щодо роботи із сім'єю підлітків внутрішньо переміщених осіб, яка базується на визначенні областей знань, які необхідно збагатити під час практичної підготовки соціальних працівників: впровадження професійної документації; практичні методики щодо роботи із сім'єю підлітків вимушених переселенців; методи адаптації сімей підлітків внутрішньо переміщених осіб; збільшення стійкості до стресу та запобігання емоційному та професійному вигоранню.

Дана модель допоможе розвинути стійкі мотивації у майбутніх соціальних педагогів для підтримки молодого покоління у формуванні їхньої життєвої компетентності, соціалізації та здобуття корисного життєвого досвіду; створення сприятливих умов для розвитку та виявлення професійно важливих цінностей та особистісних якостей у майбутніх соціальних педагогів; розвинути професійні компетентності майбутніх соціальних педагогів з питань формування життєвої компетентності підлітків у сім'ях вимушених переселенців.

4. На наш погляд, впровадження психотренінгових технологій є ефективним засобом, який значно оптимізує соціальну роботу в напрямі роботи із сім'ями підлітків внутрішньо переміщених осіб. Вважаємо, що системна

модернізація технологій соціальної роботи з сім'ями внутрішньо переміщених осіб дозволить ефективно вирішувати як причини, так і наслідки дисфункцій у сім'ях цієї категорії.

Мотивом участі у тренінгах для фахівців зазвичай є бажання самореалізації в професійній діяльності та особистому житті. У процесі впровадження психотренінгових технологій як складової професійної підготовки майбутніх соціальних працівників можуть бути застосовані наступні компоненти тренінгів: міні-лекція, групова дискусія, структуровані вправи, ділова гра, рольова гра, малювання, мозковий штурм, метод проектів та ін..

Також слід підкреслити, що застосування ефективних сучасних технологій соціальної роботи з сім'ями підлітків внутрішньо переміщених осіб у державних соціальних установах України може покращити загальну ситуацію цих сімей.

ВИКОРИСТАНІ ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О.М. Денисюк та ін.; ред. кол.: О.В. Епель, Т.Л. Лях, І.В. Силантьєва. Ужгород: РІК-У, 2023. 78 с.
2. Алексєєнко Т. Ф, Бибик Д. Д., Гончар Л. В, Куниця Т. Ю. Соціально-педагогічний супровід дітей вимушених переселенців: посібник; за ред. Т.Ф. Алексєєнко. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 208 с.
3. Великжаніна Д. В. Модель професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до формування життєвої компетентності підлітків у закладах загальної середньої освіти. *Теорія і методика професійної освіти. Інноваційна педагогіка*. Вип. 15. Т. 2. 2019. С. 23–31.
4. Внутрішньо премішені особи. Агентство ООН у справа біженців. URL: <https://www.unhcr.org/ua/idps-ua> (дата звернення 13.04.2024).
5. Гнатчук О. С., Шестакова К. Ю., Яремчук С. С. Використання принципів гуманізму в соціальній роботі. *Social Work and Education*. 2022. Vol. 9. №. 2. P. 188–196.
6. Григоренко І. О., Савельєва Н. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навч. посіб. [для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка»]. Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.
7. Івженко І. Б., Голубенко Т. О., Дичко О. О. Підготовка фахівців соціальної роботи (соціальних працівників) в Україні в умовах воєнного стану. *Вісник науки та освіти*. 2023. №6 (12). С. 388–400. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-6\(12\)-388-400](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-6(12)-388-400) (дата звернення 03.04.2024).
8. Конвенція про статус біженців. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення 13.04.2024).
9. Консультування в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій / авт. кол ; заг. ред. В. Г. Панок, І. І. Ткачук. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 144 с

10. Літяга І. В. Теоретичні основи соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами. *Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, Україна, 1-2 лютого 2019 року). К.: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2019. Ч. 2. С. 112–115.

11. Логвінова М. О. Внутрішньо переміщені особи як категорія вимушених мігрантів : поняття та ознаки. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Географічні науки*. 2019. Вип. 11. С. 44–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ksuhsgs_2019_11_8 (дата звернення: 25.03.2024).

12. Лохвицька Л. В. Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи. 2-ге вид., оновл. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 232 с.

13. Лук'янова Н. Соціальна робота в Україні : концептуальні засади і трансформація в сучасних умовах. *Політичний менеджмент*. 2009. № 5. С. 150–156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2009_5_18 (дата звернення: 28.03.2024).

14. Лютий В., Дуля А. Сім'ї ВПО з дітьми: потреби та стратегії опанування складними обставинами. *Ввічливість. Humanitas*. 2023 Вип. 1, С. 49–58.

15. Маслова В. В. Соціально-педагогічні технології підготовки працівників для роботи з внутрішньо переміщеними особами. *Соціальна робота. Соціологія. Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції*. (Маріуполь, 18-22 травня 2016 р.) / ДВНЗ «ПДТУ». Маріуполь, 2016. С. 152–157.

16. Песоцька Ю. Соціальна реабілітація та соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб. *Social Work and Education*. 2022. Вип. 9(1). С. 92.

17. Пеша І. В., Сопівник І. В., Галайдюк В. В., Кошук О. Б. Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю. Навчальний посібник. Київ: Компринт, 2023. С. 10–11.

18. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 27.03.2024).

19. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 21.03.2024).

20. Про соціальну роботу з дітьми та молоддю: Закон України від 21 червня 2001 року № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> (дата звернення: 22.03.2024).

21. Рудкевич Н.І. Методика соціально-педагогічної роботи : навчально-методичний посібник. Львів: Растр-7, 2021. 324 с.

22. Рябущенко Є., Саміташвілі В. Особливості організації соціальної роботи з дітьми із числа внутрішньо переміщених осіб. *Пріоритети особистості в навчанні дітей з особливими освітніми потребами в сучасних умовах Матеріали II-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю)*. 2023. С. 84–86.

23. Семигіна Т. В. Міжнародна соціальна робота: глобальні пріоритети соціального розвитку і нове визначення соціальної роботи. Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. 2015. Вип.(1-2). С. 6–11.

24. Семигіна Т. Нові глобальні етичні принципи соціальної роботи. *Вісник АПСВТ*. 2019. № 1. С. 70–85.

25. Слозанська Г. Моделювання професійної діяльності у підготовці майбутніх соціальних працівників у зво до роботи у територіальній громаді. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2018. Вип. 2(43). С. 255–259. URL: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2018.43.255-259> (дата звернення 23.04.2024).

26. Солнишкіна А. Методи та напрямки практичної підготовки соціальних працівників (на прикладі Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара). *Social Work and Education*. 2022. Вип. 9. № 4. С. 487–225.

27. Соляник М. Г. Актуальний дискурс організації соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб. *Науковий журнал Хортицької національної академії. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2022. Вип. 1 (6). С. 141–148.

28. Стандарт вищої освіти України (Бакалавр) для спеціальності «231 Соціальна робота» від 24 квітня 2019р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/231-Sotsial.robota-bakalavr-VO.18.01.pdf> (дата звернення: 23.04.2024).

29. Стандарт вищої освіти України (Магістр) для спеціальності «231 Соціальна робота» від 24 квітня 2019 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/06/231-sotsialna-robota-magistr.pdf>(датазвернення:23.04.2024).

30. Ященко Е.М. Аналітика сучасного проблемного контексту соціального захисту в Україні. Вітакультурний млин. 2021. Модуль 22. С.92-99